

Наталія Богданець-Білокаленко, доктор педагогічних наук,
завідувач відділу навчання мов національних меншин
і зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України

Оксана Ранюк, викладач кафедри
слов'янської філології Хмельницького національного університету

Формування риторичних умінь учнів початкових класів шкіл з польською мовою навчання на засадах наступності і перспективності

Висвітлено окремі аспекти формування в учнів початкової школи з польською мовою навчання риторичних умінь, зокрема, використання елементів риторики в структурі уроку польської мови, що сприятимуть розвитку влучного, логічного, змістового мовлення, формуванню культури спілкування, розвитку вербальної творчості.

***Ключові слова:** риторичні вміння, учні початкової школи, навчання польської мови, принцип наступності й перспективності.*

Сучасні лінгводидакти останніми десятиліттями виявляють значний інтерес до риторики як навчальної дисципліни в школах нового типу та до окремих риторичних понять, зокрема, риторичних умінь. Проблема формування риторичних умінь учнів початкової школи є актуальною і на часі. ***Актуальність*** її зумовлена, по-перше, потребою у розвитку творчої, гармонійної особистості, яка здатна впевнено говорити, ефективно володіти думкою, уміти аргументувати та переконувати. По-друге, риторичні вміння є важливим складником загальної культури учнів та є показником інтелігентності й освіченості. Варто зазначити, що молодший шкільний вік – це період, коли мова допомагає у становленні, розвитку й закріпленні особистісних якостей дитини, формується бачення навколишнього світу, культури мовлення і спілкування, розвиваються організаторські здібності, самостійна діяльність учня, творче мислення.

Останніми роками з'явилася велика кількість навчально-методичної літератури як в Україні, так і за кордоном, що пов'язана з розширенням

сфери мисленнєво-мовленнєвих умінь та навичок учнів початкової школи для формування та розвитку риторичної особистості. Зважаючи на популярність риторики, з'явилися підручники учених Т. Лалиженської, Р. Нікольської, Г. Сорокіної «Дитяча риторика. Навчальний зошит для першокласників. У 2-х частинах» (М., 1995), «Дитяча риторика в оповіданнях і малюнках. Книга для читання в 3 класі середньої школи» (М., 1995) та ін. З-поміж українських авторів необхідно виділити С. Абрамовича, Н. Голуб, Л. Мацько, Г. Олійника, Г. Сагач, проте їхні підручники рекомендовані для студентів закладів вищої освіти. Науково-методичні студії Марії Захарійчук та Віри Науменко присвячено проблемі формування уміння говорити у молодших учнів. Студій, пов'язаних з проблемою формування риторичних умінь учнів початкових класів шкіл з польською мовою навчання, немає, що й визначає *актуальність* обраної нами теми.

Одним із найважливіших принципів навчання польської мови вважаємо принцип перспективності й наступності, який є провідним у процесі формування риторичних умінь учнів початкової школи.

Мета статті – схарактеризувати використання принципу перспективності й наступності, визначити його роль у процесі навчання польської мови, з'ясувати основні шляхи реалізації означеного принципу під час формування риторичних умінь учнів молодшої школи.

Принцип перспективності й наступності є одним із ключових у процесі навчання польської мови в означеному типі закладів, адже впливає на поступовий, накопичувальний розвиток учня як мовної особистості, сприяє формуванню культури спілкування, забезпечує неперервність шкільного мовного навчання. За М. Львовим, перспективність і наступність – це ті риси, які визначають ефективність навчального процесу, невід'ємні елементи систематичності навчально-виховного процесу [2].

Навчальним планом для загальноосвітніх шкіл України не передбачені окремі уроки з риторики в початкових класах. Проте, на нашу думку, окремі елементи риторики варто вводити в структуру уроку польської мови, що

сприятимуть розвитку влучного, логічного, змістовного мовлення учнів початкової школи, формуванню культури спілкування; розвитку вербальної творчості.

Перше, на що необхідно звертати увагу, розпочинаючи навчання польської мови, це вправи з розвитку дикції, вимови кожного звука, голосу, дихання. Вправи доцільно проводити на початку кожного уроку. Тренування має відбуватися щодня.

Зокрема, дихальні вправи поліпшують ефективність мовлення, сприяють подовженню фази видиху, позитивно впливають на якість мовлення. Вправи проводяться найчастіше у формі гри, під час використання різних засобів, як-от: пір'я, м'ячиків, вітрячків тощо.

Наприклад:

- 1) вдих носом і видих ротом;
- 2) дмухання на м'ячик пінг-понгу, перегони м'ячиків;
- 3) охолодження «гарячого супу» – дмухання постійним струменем;
- 4) наслідування локомотиву – видмухування «накопиченої пари» – ffff, szszsz.
- 5) наслідування кульки – випускання повітря з одночасним звуком «sssss»;
- 6) наслідування сирени – «eu-eu-eu», «au-au-au» – на одному видиху;
- 7) рахування на одному видиху;
- 8) наслідування сміху різних осіб:
  - бабусі: che-che-che
  - жінки: весело cha-cha-cha
  - чоловіка: серйозно ho-ho-ho
  - дівчинки: хихикаючи chi-chi-chi.

Окрім дихальних вправ, варто особливу увагу звертати на правильну вимову звуків, що є основою для наступності у вивченні польської мови. Адже учні в школах з польською мовою навчання використовують мову не лише на уроках польської мови, як в інших закладах загальної середньої

освіти, де вивчається польська мова, а й під час вивчення інших шкільних предметів.

Уже на перших уроках польської мови вчитель повинен постійно контролювати правильність і чіткість вимови учнями звуків, слів, фраз, тобто поліпшувати дикцію учнів початкової школи. З-поміж умов формування правильної дикції виділяють такі: контролювати мовлення щодо темпу, швидкості, чіткості; уникати монотонного мовлення, яке з'являється при розтягуванні мовлення; не допускати ковтання в словах останніх складів й інтонаційного згасання останніх слів у реченнях; пам'ятати про залежність дикції від дихання й голосу.

Розвивати дикцію можна за допомогою таких вправ:

- 1) позмінна вимова «і – у»;
- 2) вимова голосних по черзі: а-і-о-у-у-е, у-а-і-о-е-у, о-а-у-і-у, е-у-і-о-а-у, у-і-у-а-о;
- 3) вимова голосних парами: а-і, а-у, і-а, у-о, о-і, у-і, а-о, е-о;
- 4) вимова кожного приголосного один раз (b, p, d, k, g, h, ż, ź, ś, ń), а потім у сполученні з голосними ga, go, ge, gu, gy, gi, ga, gę, ka, ko, ke, ku, ki, ku, ak, ok, ek, ik, uk, aga, ogo, ugu, eke, уку, угу, iki, igi, ago, ege, pa, ba, da, la тощо.

Труднощі в учнів молодшої школи у процесі вивчення польської мови виникають під час вимови буквосполучень sz, cz, rz, si, ci, zi, тому доцільно на заняттях звертати особливу увагу саме на ці звуки: *sia-sio-siu-sie zia-zio-ziu-zie cia-cio-cie-ciu sza-szo-szu-szy, cza-czo-czu-czy, rzy-rza-rzo-rze* тощо. Щоб подібні вправи не видалися монотонними та нудними, можна запропонувати учнями прочитати ці склади різними способами: тихо як мишка, голосно як лев, повільно як черепаха, швидко як гепард тощо.

Також варто якнайчастіше використовувати розминки-вірші з накопиченням складних звуків:

Deszcz pluszcze w bluszczach puszczy,

W bluszczach puszczy pluszcze deszcz,

*Chłozcze śmieie w trzcinach trzmiele,
Dżga dżdżownicę w prężny grzbiet.
Dżdża wypluszcze się pojutrze,
A nazajutrz tęczy sztuk trzy,
Sztukmistrz z Tczewa strząśnie z nieb.*

Необхідно звернути увагу й на те, що розвитку дикції сприяє й читання скоромовок. Так, Г. Бондаренко зазначає, що варто дотримуватися таких вимог: спочатку скоромовки читати по складах, після – повністю, поступово здійснювати перехід від повільного темпу до швидкого, вимовляти, мовчки, пошепки і нарешті вголос [1].

Для прикладу кілька скоромовок:

- *Król Karol kupił królowej Karolinie korale koloru koralowego.*
- *Konstantynopolitancykowiec*
- *Stół z powyłamywanymi nogami.*
- *W czasie suszy szosa sucha.*
- *Czy Tata czyta cytaty z Tacyta.*
- *To cóż, że ze Szwecji, to nic, że ze Szwecji.*

Учителеві теж необхідно навчити дітей відчувати різницю у властивостях голосу, де треба текст вимовити тихо, голосно, зовсім тихо або дуже голосно, швидко, повільно тощо.

Методично доцільним є виконання таких вправ:

1. Вимовте запропонований вірш, звертаючи увагу на зауваження поряд з кожним рядком.

<i>Wojtuś lubi śliwki,</i>	вимовляємо тихо
<i>Jasio woli ptysie,</i>	вимовляємо голосніше
<i>Tomuś na śniadanie</i>	вимовляємо голосно
<i>je wiśnie w śmietanie.</i>	вимовляємо швидко
<i>Osiół lubi sianko,</i>	вимовляємо тихо
<i>sikorka nasionka,</i>	вимовляємо голосніше
<i>a ślimak śpioch jeden,</i>	вимовляємо повільно, тихо

Je maślaków siedem.   **вимовляємо голосно**

Формуванню риторичних умінь молодших учнів сприяють вивчення віршиків напам'ять, що теж дозволяє запам'ятати правильну вимову звуків польської мови [4, 130]. Як приклад, може бути запропонований віршик, написаний у формі діалогу:

Mała Stasinka skakać lubiła.

„Ej, Stasinko, bądź ostrożna!

Łatwo nogę złamać można”.

Matka córkę przestrzegała,

Lecz Stasinka nie słuchała.

Нус ze stołu na podłogę,

I złamała sobie nogę.

Учневі варто звернути увагу на те, що вірш, написаний у формі діалогу і, відповідно, передбачає зміну інтонації (під час розповіді мами), а також на використанні стилістичні засоби («ej», «нус»).

Окрім розвитку дикції та голосу, необхідно виробляти вміння будувати короткі розповіді та презентувати їх перед публікою. Починаючи з вивчення мови, учні в початковій школі паралельно вивчають слова, які намагаються надалі використати під час складання речень та невеликих текстів. Підготовкою до творення речень та текстів можуть бути бесіди, розмови, пов'язані з картинками та історіями з картинками. На початковому етапі учні називають те, що знаходиться на картинці, перераховуючи предмети, рослини, тварини, людей, наприклад, to dom, to piesek; на другому етапі описують картинку, при цьому називають стан предметів або дію, яку виконують люди на картинці (mama gotuje, książka leży na stole); третій етап передбачає повний опис презентованої картинки та вміння поєднати всі елементи картинки в причинно-наслідковій зв'язки.

Робота, пов'язана з описом картинки, сприяє розвитку пам'яті, зокрема, можна показати картинку, попросити уважно учнів роздивитися, а потім сховати картинку і запитати, що вони запам'ятали. Презентація історії

з картинок дає можливість з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки, визначати, що було основою для цієї історії чи яке її закінчення.

Необхідно також формувати риторичні уміння шляхом розігрування діалогів:

- Co to jest?
- To jest zeszyt?
- Jaki on jest?
- On jest zielony.

Такі вправи сприяють не лише закріпленню вивчених слів та застосуванню їх на практиці, а й допомагають створити природне мовне середовище та невимушену атмосферу на занятті.

Отже, риторичні вміння учнів початкової школи неможливо сформувати на певному етапі навчання, їх необхідно формувати цілісно й системно впродовж усього освітнього процесу, що має неперервний характер: одночасно беручи за основу попередній рівень її сформованості й проєктуючи майбутню діяльність – розвивати та удосконалювати її складники під час вивчення наступних тем, розділів у конкретно визначеному класі.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в перевірці ефективності впровадження форм, методів, прийомів і засобів навчання для формування риторичних умінь учнів початкової школи в процесі навчання польської мови.

Список використаної літератури

1. Бондаренко Г. Л. Використання елементів риторики на уроках читання в початковій школі [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурса: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shk_olu/10/visnu_k_11.pdf.

2. Львов М. Р. Проблемы преемственности и перспективности в обучении русскому языку. М. : Просвещение, 1982. 128 с.
3. Олійник Г. А. Виразне читання : Основи теорії . К. : Вища школа, 2015. 207 с.
4. Cywińska M. Rozwijanie umiejętności językowych i komunikacyjnych dziecka. Wybrane aspekty. Poznań 2017. 392 str.
5. Toczyska B. Sarabanda w chaszczach, Gdańsk, 2006, 216 str.